

LITTERATURA.

Dr. Madarász Gy.: „MAGYARORSZÁG MADARAI“, a hazai madárvilág megismerésének vezérfonala, 170 eredeti szövegrajzzal és 9 műmelléklettel. Függelék: „Die Vögel Ungarns. Auszug in deutscher Sprache.“ Budapest, 1899—1903. 4°, XXXIII és 666 oldal.

PALMÉN a madárvonulásra vonatkozó ismeretek állapotáról szóló jelentésében, mely az 1891-iki II. nemzetközi Ornithologiai Kongresszus számára készült, arra a következtetésre jutott, hogy törekednünk kellene minden terület ornithographiájának megalkotására. Mint követendő példát PALMÉN a PLESKE „Ornithographia Rossica“-ját állítja elének, a mely, sajnos, nem fejeződött be s szigorúan véve a dolgot, nem is fejeződhetett be, mert az ilyen ornithographiát csak munkamegosztás alapján lehetne bevégezni, ha egyáltalában bevégezhető volna. A mit a tudomány terén valamely korszak bevégezhet, az a legjobb esetben, mint tudjuk, „az ismeretek akkori állapotának“ felelhet meg csupán és azután következik a tovahaladás.

CERNEL ISTVÁN „Magyarország madarai, különös tekintettel gazdasági jelentőségükre“ 1899 — című. Magyarország ornisát minden irányú vonatkozásában, akkori ismereteink állapotához mérten nagyon alaposan tárgyaló művéhez írt történeti bevezetésem folyamán hazai kutatásunknak a jövőre vonatkozó feladataképen körülbelül a következő pontozatokat állapítottam meg:

„1. A nemzet szellemében gyökerező sajátos szemlélődési mód kifejtését — a mely a magyar népnél határozottan biologiai irányú.

2. A lényegesnek — biologia — az alaki-val — descriptio — való arányos művelését. Manap ugyanis az alaki az uralkodó.

3. A gyakorlati szempontok érvényesítését.

4. Mint nagy feladatot: a magyar ornisnak az ornithologia egyeteméhez való viszonyának megállapítását.

5. A madárvonulás tüneteinek finomabb részletekig való tisztázását.

6. A repülési problémának a madárrepülés alapján való szabatos meghatározását.“

Madarász, Dr. Julius von: „DIE VÖGEL UNGARNS“, Leitfaden zur Erkennung der caterländischen Vogelwelt, mit 170 Textfiguren und 9 Kunstbeilagen (ungarisch). Nebst „Anhang: Die Vögel Ungarns. Auszug in deutscher Sprache“. Budapest, 1899—1903. Das Ganze: 4° pag. XXXIII und 666.

In seinem Referate über den Stand der Kenntnis des Zuges der Vögel, welches für den II. internat. Ornithologischen Congress — 1891 — bestimmt war, kam PALMÉN zu dem Schluss, man sollte bestrebt sein für jedes Gebiet eine Ornithographie zu schöpfen. PALMÉN wies weiters als Muster auf die „Ornithographia Rossica“ von PLESKE hin, die leider nicht beendet wurde, streng genommen auch nicht beendet werden konnte, weil eine Ornithographie nur durch Arbeitstheilung „beendet“ und doch nie abgeschlossen werden kann. Was eine Periode auf dem Gebiete der Wissenschaft beenden kann, das entspricht im günstigsten Falle dem bekannten „jeweiligen Stand der Wissenschaft“ und dann folgt der Fortschritt.

Als Folge der geschichtlichen Einleitung zu STEFAN VON CERNEL's Werk: „Die Vögel Ungarns, mit besonderer Berücksichtigung ihrer wirthschaftlichen Bedeutung“ 1899, welches die Ornis Ungarns nach allen Relationen, dem Stande unserer damaligen Kenntniss sehr gründlich darstellt, habe ich als zukünftige Aufgabe in Ungarn beiläufig folgende Punkte bestimmt:

„1. Die eigenthümliche Anschauungsweise, wie sie im Geiste der Nation wurzelt, zu entwickeln — bei den Ungarn ein ausgesprochener biologischer Zug.

2. Das Wesen — Biologie — mit der Form — Description — auszugleichen. Die Form überwiegt nämlich heutzutage.

3. Die praktischen Gesichtspunkte zur Geltung zu bringen.

4. Als grosse Aufgabe: das Verhältniss der Ornis Ungarns zur Gesamtheit der Ornithologie zu bestimmen.

5. Die Feinheiten der Erscheinungen des Vogelzuges klar zu legen.

6. Die präzise Bestimmung des Flugproblems aus dem Vogelfluge zu bewerkstelligen.“

„Mai feladatunk az, hogy az alak ismerete mellett és fölött magának az életnek ismeretét nevezzük meg, még pedig minden viszonylatában ahhoz, a mit a „természet“ alatt értünk s felfogni törekszünk.“

„Csak ily értelemben válhatik az ornithologia fejlesztő és termékenyítő tudományyá.“

Magától értődik, hogy az ily programnak a legmesszebbre menő munkafelosztás a föltétele s minthogy e programot már eleve magáévá tette a Magyar Ornithologiai Központ, a mely az „Ornithographia Hungaricát“ tüzte ki ezéjjál, ez intézet DR. MADARÁSZ GYULA úr Magyarország ornisának a tudomány jelen állapotához mért rendszertani feldolgozására irányuló vállalkozását nagy örömmel fogadta. A szerzőnek az ornithologia világában elfoglalt állása, speciális hivatása, valamint a rendelkezésére álló eszközök alapján mi is, mint mindenki, méltán várhattunk valami nagy alkotást. Az, hogy a vállalkozás a résztvevők esekély száma folytán csakhamar fönnakadt, nem csoda. Egészen speciális műveknek, melyek hozzá még az empirizmustól sem mentek, szellemileg nem éppen ösztönzők, sehol sincsen nagy olvasókörük. A Magyar Nemzeti Múzeum igazgatóságának mindenesetre becsületére válik, hogy a szerzőnek jóhiszeműleg segítségére jött s a kiadást létrehozta.

A mit ezek után várhattunk, az egy szigorúan módszeres és következetesen végrehajtottrendszertani munka volt, mely a tudomány mai legszigorúbb követelményeinek megfelel. Ám lássuk, mennyire sikerült ez.

A csak magyarul irt előszóban a szerző könyve feladatát így körvonalozza: „... ébredt bennem az a vágy, hogy Magyarország madárvilágát ismertető módszeres munkával mind a kezdőnek, mind pedig a szakembernek alkalmat adjak hazánk madárfaunájának megismerésére“. Rögtön meg kell jegyeznünk, hogy azon a magyarázó ábrán kívül, mely a madártest részeinek elnevezéseit adja s a mit a szerző „morphológiának“ mond, noha az csak orismologia, a mű a kezdő számára épenséggel semminemű zoo-ornithologiai felvilágosítást nem nyújt; még a „madár“ fo-

„Die Aufgabe ist heute, neben und über der Kenntniß der Form, die Kenntniß des Lebens selbst zu schaffen u. zwar in allen seinen Relationen zu dem, was wir unter „Natur“ verstehen und zu erfassen bestrebt sind.“

„Die Ornithologie kann nur in diesem Sinne entwickelnde und befruchtende Wissenschaft sein.“

Es versteht sich von selbst, dass ein solches Programm die weitestgehende Arbeitstheilung voraussetzt und weil dieses Programm schon ursprünglich jenes der Ungarischen Ornithologischen Centrale war, die sich in erster Reihe die „Ornithographia Hungarica“ zu Ziele steckte, so musste diese Anstalt das Unternehmen des Herrn DR. JULIUS VON MADARÁSZ, ein dem Stande der Wissenschaft entsprechendes, systematisches Werk über die Ornis Ungarns zu schreiben, freudigst begrüßen. Die Stellung des Auctors in der ornithologischen Welt, sein specieller Beruf, die Mittel über welche er verfügt, berechtigten uns und Jedermann, Grosses zu erwarten. Dass das Unternehmen infolge geringer Theilnahme bald ins Stocken geriet, ist kein Wunder. Ganz specielle Werke, welche obendrein nicht frei von Empirismus sind, wenig geistig Anregendes enthalten, haben überall ein geringes Publicum. Es gereicht der Direction des Ung. National Museums jedenfalls zur Ehre, dass sie dem Auctor bona fide unter die Arme griff und die Herausgabe bewerkstelligte.

Was wir hiernach erwarteten, das war ein streng methodisch und consequent durchgeführtes systematisches Werk, welches den strengsten Anforderungen der Wissenschaft entspricht. Wir werden sehen, wie weit dies gelungen ist.

Im Vorworte — nur ungarisch — stellt Verfasser die Aufgabe des Buches wie folgt fest: „Es war mein Wunsch, ein die Vögel Ungarns umfassendes systematisches (eigentlich methodisches = módszeres) Werk zu verfassen, um sowohl dem *Anfänger*, als auch dem Fachmanne Gelegenheit zu bieten, unsere Vogelfauna kennen zu lernen“. Es muss sofort bemerkt werden, dass ausser der Figur und Erklärung, welche die Benennungen der Körpertheile des Vogels bietet, was der Auctor „Morphologie“ nennt, obzwar es nur Orismologie ist, das Werk dem Anfänger absolut

galma sines meghatározva; a madarak boncztaui szerkezetéről a bevezetésben egy árva szó sem esik stb.

A magyar és német nyelvű bevezetésben továbbá ez volna a könyv hivatása: „E könyv szerzője első sorban azt a czélt tűzte maga elé, hogy egyrészt azt mutassa ki, mely fajok fordulnak elő Magyarországon, még pedig szigorú vizsgálatok és összehasonlítások alapján úgy, hogy egyszersmind — a változásoknak alávetett fajoknál — határozottan megállapíthatók legyenek ama klimatikus formák, melyek a magyar birodalom területén uralkodnak, avagy azt érintik; másrészt, hogy egyes fajok földrajzi elterjedésének általános vázlata mellett azoknak Magyarország területén való előfordulási módozatait is feltüntesse.“

E helyen azonnal a mondat nehézkes fogalmi és stilisztikai szerkezetére tehetnénk megjegyzést, de tekintsünk el ettől s nézzük a következő mondatot.

„E munka annál nagyobb nehézségekbe ütközött, mivel Magyarország madárvilágáról hasonló irányú munka megírását még nem kísérelték meg . . .“ ezt M. úr 1903 áprilisában írja.

A mű czimlapján a megjelenés idejéül 1899—1903 van adva; nos 1899-ben CHERNELHÁZI CHERNEL ISTVÁN nagy műve, melynek első része a kezdőt is alaposan bevezeti, második része pedig több mint nyolczszáz oldalon át a szakembernek a tudomány állásának megfelelő felvilágosítást Magyarország ornisáról, minden vonatkozásban — *már megjelent*; természetesen *csak* magyarul, mondhatná valaki. Legyen megjegyezve, hogy e nagy mű már kiállításánál fogva is általános feltűnést keltett s azt REICHENOW e tekintetben az angol kiadványok mellé helyezte. A tudományos komolyság, a nobilitás s a hazafias érzésnek egy szikrája, a mely minden kis számú nemzet fiának különösen kötelességévé teszi, hogy a művelődés terén mindent érvényre juttasson, a mit a hazai erők alkottak, kivált ha a külföld számára is ir az illető: ezek a szempontok nem igen engedték volna meg CHERNEL művének tisztán szubjektív, sze-

keine zoologisch-ornithologische Aufklärung bietet; nicht einmal der Begriff „Vogel“ wird definiert; über den anatomischen Bau der Vögel enthält die Einleitung kein Sterbenswörterchen u. s. w.

In der Einleitung — zum ungarischen und deutschen Text — ist weiters die Widmung des Buches wie folgt gegeben: „Zweck des Buches ist es, in erster Reihe nachzuweisen: einerseits welche Arten in Ungarn vorkommen, und zwar auf Grund genauer Untersuchungen und Vergleichen, so zwar, dass es zugleich bei den der Veränderung unterworfenen Arten jeden Zweifel ausschliessend, festzustellen ist, welche klimatisehe Formen das Gebiet des ungarischen Staates beherrschen (!) oder es nur berühren; andernseits aber bei den einzelnen Arten, nebst kurzer Skizzirung der geographischen Verbreitung, die Art und Weise des Vorkommens derselben in Ungarn zum Ausdruck bringen“.

Man könnte hier sofort auf die etwas schwerfällige, begriffliche und stylistische Fassung des Satzes Bemerkungen machen, doch wollen wir hievon absehen und zum nächsten Satz übergehen.

„Diese Aufgabe stiess auf umso erheblichere Schwierigkeiten, da über die Vogelwelt Ungarns ein Werk ähnlicher Richtung noch gar nicht vorliegt . . .“ dieses schreibt Herr v. M. im April 1903.

Auf dem Titelblatte des vorliegenden Werkes ist die Periode des Erscheinens mit 1899—1903 gegeben; nun und im Jahre 1899 war STEFAN CHERNEL VON CHERNELHÁZA's grosses Werk, dessen erster Theil auch den Anfänger gründlich einführt, der zweite Theil dem Fachmanne auf mehr als achthundert Seiten dem Stande der Wissenschaft entsprechenden Aufschluss über die Ornis Ungarns in allen Relationen bietet, *schon erschienen* — freilich *nur* ungarisch, wird man ja einwerfen. Es sei hier bemerkt, dass dieses grosse Werk schon vermöge seiner Ausstattung allgemeines Aufsehen erregte, REICHENOW dasselbe in dieser Beziehung den englischen Ausgaben an die Seite stellte. Wissenschaftlicher Ernst, Noblesse und ein Fünkchen patriotischen Gefühles, welches jedem, einer der Zahl nach geringen Nation angehörenden Manne es als besondere Pflicht vorschreibt, auf dem Gebiete der Cultur alles

mélyes okokból való agyonhallgatását. Am ez lelkiismeret dolga. Ez a megjegyzés MADARÁSZ úrnak ama pozitív állítására vonatkozik, hogy *hasznló irányú munka megírását még nem kísérelték meg*: csaknem négy esztendőnyi ideje volt a jelzett mű észrevezetéséhez.

A nagyon szűkös bevezetésből igen előnyösen válik ki az az utólagos elégtétel, melyet MADARÁSZ boldogult FRIWALDSZKY JÁNOS-nak ad. MADARÁSZ úr nem mindig gondolkozott így erről az öreg, megbízható analytikusról, a mit annak idején (Aquila VI. p. 323) szemére is lobbantottam.

Mielőtt a részletezésre térnék, meg kell jegyezni, hogy MADARÁSZ úr művét „Magyarország madarai“-nak címezi, az összehasonlító eljárást hangsúlyozza, a mi arra a föltetésre jogosít, hogy iparkodott az összes hozzáférhető anyagot belévonni. De kiderül, hogy M. csak a Nemzeti Múzeum és CSATÓ JÁNOS úr madáryanagát dolgozta fel, ellenben — kisebb gyűjteményektől eltekintve — ESZTERHÁZY herczeg (ezelőtt HUSZTYI lékai, dr. ALMÁSSY Gy. úr borostyánkői és CHERNEL J úr kőszegi gyűjteményét, mely három együtt 5000-nél több példányból áll, tudományosan van kezelve és fölszerelve, teljesen ignorálja; legtöbbször a végső szükségben — pld. *Pteroclorus exustus* esetében — nyúl hozzá ezekhez is. De mi már jól tudjuk, hogy az említett gyűjtemények nélkül „*Magyarország madarai*“ című munkát lehetetlen megírni, — ha csak nem töredékesen, a mit azonban a czimben ki is kell fejezni!

A bevezetés a Mediterrán-régióhoz tartozó formák közül 20 fajt sorol föl, a melyek közül eddig Magyarország szűkebb értelemben vett területén csak kettő fordul elő, tizenyolez pedig Horvátországnál és Slavóniánál északabbra nem hatolt. E tünet tudományosan összehasonlító tárgyalása teljesen hiányzik. Olyanforma kísérlet, hogy az ornist egyáltalában területekre tagozza, mikor pedig a tágabb értelemben vett Magyarországnak al-

geltend zu machen und zu berücksichtigen, was einheimische Kräfte geschaffen haben, besonders wenn man auch für das Ausland schreibt: diese Gesichtspunkte hätten es also nicht eben gestattet v. CHERNEL's Werk aus rein subjectiven, persönlichen Gründen todzuschweigen. Das ist freilich Gewissenssache. Diese Bemerkung bezieht sich auf die positive Behauptung des Herrn v. MADARÁSZ, dass *kein Werk vorlag*; er hatte beinahe vier Jahre Musse es zu bemerken.

Sehr vortheilhaft sticht in der sehr knappen Einleitung die nachträgliche Genugthuung hervor, die v. MADARÁSZ weiland JOHANN VON FRIWALDSZKY angedeihen lässt. Herr v. MADARÁSZ dachte nicht immer so über diesen alten, verlässlichen Analytiker, was ich ihm seinerzeit in Aquila VI. pag. 323 auch vorgehalten habe.

Ehe ich nun das Speciellere vornehme, habe ich zu bemerken, dass HERR v. MADARÁSZ sein Werk „Die Vögel Ungarns“ betitelt, das vergleichende Verfahren hervorhebt, was zu der Voraussetzung berechtigt, dass er bestrebt war, das ganze zugängliche Materiale einzubeziehen. Es stellt sich aber heraus, dass v. M. nur das Materiale des National Museums und jenes des Herrn JOHANN v. CSATÓ bearbeitete, dagegen — abgesehen von kleineren Sammlungen — jenes des Fürsten von ESTERHÁZY — früher v. HUSZTYI — zu Léka, des Herrn Dr. G. von ALMÁSSY in Borostyánkő und jenes des Herrn v. CHERNEL zu Kőszeg, welche insgesamt mehr als 5000 Exemplare vereinigen, wissenschaftlich behandelt und ausgestattet sind, gänzlich ignoriert, höchstens im äussersten Notfalle — z. B. bei *Pteroclorus exustus* zugreift. Wir wissen es aber, dass ohne diese Sammlungen ein Werk „Die Vögel Ungarns“ gar nicht geschrieben werden kann — ein fragmentarisches allerdings. Das soll aber schon der Titel besagen!

Die Einleitung führt als der Mediterran-Region angehörige Formen 20 Arten an, wovon bis jetzt nur zwei auch auf Ungarns — sensu strictiori — Gebiet vorkommen, achtzehn über Croatien und Slavonien nicht weiter nach Norden gehen. Eine wissenschaftliche vergleichende Erörterung der Erscheinung, fehlt gänzlich. Irgend ein Versuch die Ornithologie überhaupt nach dem Gebiet zu gliedern, wo doch Ungarn — im weiteren Sinne des Wor-

földje, fensíkja, magas hegysége, dombvidéke, litoraléja van tengerrel és karszttal — mindez szintén hiányzik; a MADARÁSZ-tól közvetlenül végigkutatott területek vázlata nem kevésbé.

Azután az összefoglalás következik egy táblázaton, mely e fejezet első szavait részletezi, a melyek így hangzanak: „Magyarország madárvilága ez idő szerint hiteles megfigyelések alapján 364 fajt ölel föl”.

Minthogy pedig M. bevezetésében egyetlen szót se veszteget az általa követett módszerre, egy betűvel se foglal állást a szakban uralkodó áramlatokkal, így pld. a subspeciesel, a trinár nomenklaturával szemben, a kezdő éppen úgy, mint a szakember, jogosan tette föl, hogy M. a 364 faj alatt a *törzsfarmákat* érti, mert hiszen különben már itt különböztette volna meg a kategóriákat. E benyomás megmarad még a rendszertani dispozió után is, — magyar szöveg p. X—XIV — a hol az Ordókba, Subordókba, Familiákba, Subfamiliákba, Genusokba s Specieske való beosztást találjuk.

Ha már most a kezdő, kinek *síntén* ajánlva van a könyv, a rendszertani dispoziót a szöveggel egybevetve kezdi tanulmányozni, már az első lépéseknél kavargó zavarba kerül, melyet az támaszt, hogy a szerző a specieseket, subspecieseket és formákat a legnagyobb következtelenséggel, minden logikai rend nélkül közli és alkalmazza.

Elég lesz néhány példa, melyet a magyar szövegből vettünk, a melyben az egész tudományos apparátus teljesen ki van fejtve s a melyre a szerző a német szövegben folyton hivatkozik.

„Corone

A fajok meghatározó táblázata:

a. Egészen fekete . . . corone (6. old.).

b. Dolmánya és hasa

hamuszürke *subsp. cornix* (6. old.).”

Itt tehát a subspecies *el van fogadva* s ebből logikusan az következne, hogy a leírásban a törzsfaj mint *Corone corone* (L.), a subspecies pedig mint *Corone corone cornix* (L.) tárgyalatnék. — Szó sines róla! M. az imént *subspecies*-ként meghatározott *Corone corone cornix*-ot elejti s a leírásban a *Corone*

tes — seine Tiefebene, sein Hochplateau, seine Alpen, sein Hügelland, sein Litorale nebst Meer und Karst hat, fehlt ebenfalls; die Skizzierung der durch v. MADARÁSZ durchforschten Gebiete nicht minder.

Dann folgt das Summarium in einer Tabelle, welche die ersten Worte dieses Abschnittes specificiert, diese lauten: „Die Vogelwelt Ungarns umfasst derzeit laut authentischen Beobachtungen 364 Arten“.

Da nun v. M. in der Einleitung über die befolgte Methode kein einziges Wort verliert, mit keinem Buchstaben Stellung zu den herrschenden Strömungen im Fache, also z. B. hinsichtlich der Subspecies und der trinären Nomenclatur nimmt, so ist die Annahme für Anfänger und Fachmann berechtigt, dass er unter 364 Arten die Stammformen meint, sonst hätte er ja die Kategorien schon hier auseinandergehalten. Dieser Eindruck verbleibt auch nach der systematischen Disposition — ung. Text p. X—XIV — wo wir eine Eintheilung in Ordines, Subordines, Familiae, Subfamiliae, Genera und Species vorfinden.

Wenn nun der Anfänger, dem ja das Buch *auch* gewidmet ist, die systematische Disposition mit dem Texte vergleichend zu studieren beginnt, so fängt für ihn schon bei den ersten Schritten eine geradezu heillose Confusion an, welche dadurch entsteht, dass Species, Subspecies und Form mit grösster Inconsequenz, ohne jede logische Folge angeführt und auch angewendet werden.

Einige Beispiele werden genügen; sie sind dem ungarischen Texte entnommen, wo ja der ganze wissenschaftliche Apparat voll entwickelt ist, auf welchen sich dann der Verfasser im deutschen Texte stets beruft.

„Corone

Bestimmungstabelle der Arten:

a. Ganz schwarz corone (pag. 6).

b. Mantel und Bauch grau, *subsp. cornix* (pag. 6.)“

Hier wird also die Subspecies *angenommen* und würde daraus logisch folgen, dass bei der Beschreibung die Stammart als *Corone corone* L., die Subspecies dagegen als *Corone corone cornix* L. eingestellt wird. — Weit gefehlt! M. lässt die soeben als *Subspecies* analysierte *Corone corone cornix* fallen und stellt in der Beschreibung *Corone corone* L.

corone L.-t és a *Corone cornix*-ot (L.) mint két *fajt* külön synonymikával sorolja föl!

Ha a *Lycus*-t tekintjük, a meghatározási táblázat ezt mondja:

- „a. Egészben sötétebb, nyakán hiányzik a krémfehér félöv . . . monedula (7. old.).
b. Világosabb, nyaka mindkét oldalán egy krémfehér félövvvel . . . *subsp. collaris* (8. old.).”

A leírásban megint elejtődik a subspecies s mindkét forma fájja válik s mi több, a *subsp. collaris* leírása így kezdődik: „E keleti *forma* . . .” Tehát itt a legszűkebb helyen speciest, subspeciést s formát találunk együtt: a rendszertani dispozicióban mindezt a 364-es szám javára, mint „*fajt*”.

Ha pedig a német szöveget nézzük, azt találjuk, hogy ott a *Lyens Coloeussä* (LIXNÉ) változott oly utalással, hogy „*Synonymik und Abbildung im ungar. Text p. 7.*” S ha már most e madár synonymikáját azon a 7. lapon vizsgáljuk, kistül, hogy a *Coloeus* se a *monedula*-nál, se a *collaris*-nál, tehát egyáltalában elő sem fordul, tehát az egész műnek csak a német függelékében olvasható egyszer, minden összefüggés nélkül. Mit tegyen hát a kezdő? Akarva-nemakarva CHERNEL művéhez kell nyulnia, a melynek 558. lapján „*Colaeus*, Kaup. 1829” olvasható, a leírásában mindkét forma röviden, de mégis alaposan tárgyalatik s a synonymiák közt a *Lycus* is előfordul.

A *Nucifragánál* ugyanez ismétlődik: a meghatározási táblázaton a *N. caryocatactes* species, — a *macrorhyncha* ellenben subspecies; a leírásban viszont mindkettő külön fajként szerepel külön synonymikával.

Álljunk meg itt egy kevéssé, hogy ideig-tassuk az alábbi szemlélődést: M. dr. úrnak az lesz az ellenvetése, hogy ő a „*binären* subspeciesek” dolgában DRESSER álláspontján van („*A Manual of palaeartic Birds*, London 1902.”) DRESSER eljárása azonban más, mint

und *Corone cornix* L. als *Art* mit getrennter Synonymik auf!

Wenn wir *Lycus* nehmen, so besagt die analytische Tabelle:

- „a. Im Ganzen dunkler, auf dem Halse fehlt der erémeweisse Halbgiirtel: monedula (p. 7).
b. Heller, am Halse beiderseits ein erémeweisser Halbgiirtel . . . *subsp. collaris* (p. 8)”

In der Beschreibung wird die Subspecies wieder fallen gelassen und beide Gestalten werden zu Arten und noch mehr, denn die Beschreibung der *collaris* Subsp. hebt wie folgt an:

„Diese orientalische *Form* . . . wir haben also hier auf gedrängtestem Raume Species, Subspecies und Form und all' dieses gilt in der systematischen Disposition, zu Gunsten der Zahl 364 als „*Art*”.

Wenn wir aber im deutschen Text nachschlagen, so finden wir, dass sich hier *Lycus* in *Coloeus* LIXNÉ verwandelt hat, mit der Hinweisung: „*Synonymik und Abbildung im ungarischen Text p. 7.*” Und wenn wir auf dieses hin die Synonymik des Vogels auf dieser pag. 7 nachschlagen, so stellt es sich heraus, dass *Coloeus* weder bei *monedula*, noch bei *collaris*, also überhaupt nicht vorkommt, mithin im ganzen Werke nur im deutschen Anhang einmal und ohne jeden Zusammenhang zu lesen ist. Was soll nun der Anfänger machen? Er muss nolens-volens zu v. CHERNEL's Werk greifen, wo p. 558 „*Colaeus*, Kaup. 1829” zu lesen ist, in der Beschreibung beide Formen knapp und doch gründlich abgehandelt werden und unter den Synonymen auch *Lycus* vorkommt.

Bei *Nucifraga* wiederholt sich dasselbe: in der analytischen Tabelle ist *N. caryocatactes* Species, — *macrorhyncha* dagegen Subspecies; in der Beschreibung sind aber beide separate Species mit separater Synonymik ausgestattet.

Wir wollen hier ein wenig anhalten, um folgende Betrachtung einfügen zu können: Herr Dr. v. MADARÁSZ wird einwenden, dass er sich im Punkte der „*binären* Subspecies” mit DRESSER — „*A Manual of palaeartic Birds*, London 1902” — in guter Gesellschaft

hogy ő állandóan s következetesen azt írja a leírás fejére, hogy pl. 29. *Cinclus melanogaster*. BREHM s utána külön synonymikával: 30. *Subsp.* *Cinclus aquaticus* BECHST., 31. *Subsp.* *Cinclus pyrenaicus*, DRESSER, 32. *Subsp.* *Cinclus minor*, TRISTRAM stb. A logikus systematika szempontjából ez sem korrekt ugyan, mert a subspecies csak trinär nomenklaturával fejezhető ki helyesen, de DRESSER csak ezt a hármas nomenklaturát veti el: Manual p. 886: „Sub-species described under trinominal titles I have not considered it necessari to include” — különben pedig következetes és állandó, *állandó* hibák pedig még az exact tudományban is ártalmatlanok, *mert szólni lehet velük*.

E kritikában azért fektetünk DRESSER idézett művére nagy súlyt, mert DRESSER a MADARÁSZ úr madáranyagát saját szemével látta. Legyen itt megjegyezve, hogy ez a nagyhirű szerző M.-al szemben a *Corvus coronet* és *Corvus cornix*ot két külön *species*-ként fogja fel és adja közre; hogy továbbá a *Lycus collaris* sem generikus, sem subspecificus irányban el nem fogadja; majd meglátjuk, miért nem? Előbb menjünk tovább.

Tehát még egy példát azokból, hogy M. azt is közli, hogy a nomenklatura dolgában a British Museum katalógusára támaszkodott ugyan, de imitt-amott *javításokat* is végzett. Tehát a magyar szövegben:

„*Ptilocorys*. Nov. gen.

Typus: *Alanda cristata* LINNÉ.

A fajok meghatározó táblázata:

- a. Fölül sötét földszinű barna, rozsdás árnyalat nélkül; a szélső farktollnak csak a külső zászlaja vörhenyes: *cristata* (49. old.).
- b. Fölül világosbarna, rozsdás árnyalattal; a szélső farktoll mindkét zászlaja vörhenyes: *subsp. senegalensis* (50. old.).“

A szerző úgy találja, hogy a *Galerita* és *Galerida* egy és ugyanaz, tehát egy új genus-nevet, m. p. *Ptilocorys*-t kell kreálni; kétségtelen azonban, hogy a *Galerida* — a paesirtané — a *Galerita*-tól rovarnév — eléggé

fühl. DRESSERS Verfahren ist aber ein anderes, er schreibt constant und consequent als Kopf zur Beschreibung z. B. 29. *Cinclus melanogaster*, BREHM, und sonach mit gesonderter Synonymik: 30. *Subsp.* *Cinclus aquaticus*, BECHST., 31. *Subsp.* *Cinclus pyrenaicus*, DRESSER, 32. *Subsp.* *Cinclus minor*, Tristram u. s. w. Das ist zwar vom logisch-systematischen Standpunkt auch nicht correct, weil die Subspecies nur mit trinärer Nomenclatur richtig bezeichnet werden kann, und DRESSER verwirft ja nur diese trinäre Nomenclatur: Manual p. 886. „Sub-species described under trinominal titles I have not considered it necessari to include“ — sonst aber ist er consequent und constant und *constante* Fehler sind sogar in der exacten Wissenschaft unschädlich, *weil man damit rechnen kann*.

In dieser Kritik wird auf DRESSERS citiertes Werk desswegen grosses Gewicht gelegt, weil DRESSER das Materiale des Herrn v. MADARÁSZ aus eigener Anschauung kennt. Es sei somit bemerkt, dass dieser berühmte Auctor im Gegensatz z. M. *Corvus corone* und *Corvus cornix* als selbständige *Species* auffasst und giebt; dass er ferner *Lycus collaris* weder generisch, noch subspecificus annimmt; wir werden später sehen: warum nicht? Vorerst schreiten wir weiter.

Also noch ein Beispiel aus dem Grunde, weil v. M. auch angiebt, er habe sich in Sachen der Nomenclatur an den Catalog des British Museum gehalten, hin und wieder aber auch *Berichtigungen* vorgenommen. Also aus dem ung. Text:

„*Ptilocorys*. Nov. gen.

Typus: *Alanda cristata* LINNÉ.

Analitische Tabelle der Species:

- a. Oben dunkel erdfarben-braun, ohne rostigen Anflug; die äusseren Schwanzfedern nur an der äusseren Fahne licht rostfarbig: *cristata* (p. 49).
- b. Oben lichtbraun, mit rostigem Anflug, beide Fahnen der äusseren Schwanzfeder licht rostfarbig: *subsp. senegalensis* (p. 50).“

Auctor findet, dass *Galerita* und *Galerida* eines ist, daher ein neuer Gennamen u. z. *Ptilocorys* ereint werden muss; es ist aber unzweifelhaft, dass sich *Galerida* — für die Lerche — von *Galerita* — für den Käfer

különbözik, ez okból REICHENOW — Ornith. Monatsber. 1903 — és TSCHUSI l. — Ornith. Jahrbuch 1903 — teljes joggal eliminálta az új *Ptilocorys* nevet. A nomenklatura kiigazításának ez esetben ilyen lett a sorsa.

MADARÁSZ úr itt is azt veheti közbe, hogy DRESSER-fel azonos alapon áll, mert hiszen ő is a *Galerida*, ill. *Galerita* helyett — még pedig jó két esztendővel MADARÁSZ után — az aristotelesi nevet, *Corydus*-t — *κόρυδος*-ból — tette. Ezt végezze el egymásközt a négy úr — a DRESSER contra MADARÁSZ prioritási ügyben különben már megtörtént az „Ibis“-ben, 1903 p. 90, a döntés, még pedig M. javára — a másik ügyben — t. i. *Galerida* és *Galerita* — függőben marad REICHENOW és TSCHUSI contra MADARÁSZ és DRESSER között.

A mit azonban M. a magyar és német szövegben még mond, az a következő — p. 49, ill. 173 —: „Végre megjegyzendő, hogy a magyar-horvát tengerparton elszigetelve élő *Pt. senegalensis* a rendes vörhenyes *tipikus Pt. senegalensistől is eltérő*, a mennyiben közelebb áll az algéri *Pt. macrorhyncha*-hoz, mint a *tipikus Pt. cristata*-hoz“.

A logika törvényei értelmében most már az a kérdés ötlük fel: miért neveztetik a magy.-horv. tengerpart búbospacsirtája „*senegalensis*“-nek, ha az auctor saját szavai szerint a *tipikus senegalensistől eltérő*? s hozzá még közelebb áll a *macrorhynchá*-hoz (!) mint a *tipikus cristatához*? mert hiszen a *macrorhyncha* éppen a csőrénél fogva válik ki; M. ellenben azt mondja, hogy az világosabb, mint az ő *senegalensis*; tehát a lehető legfelületesebb dologról: a színárnyalatról van szó, melynek maga a *szerv*, a csőr is alája rendelődött! Zoologailag és logikusan azonban csak a következő okoskodás állhat meg: a tengerparti subspecies eltér a *tipikus senegalensistől*, közelebb áll — színezetben — a *macrorhynchához*, mint a *tipikus cristatához* és minthogy a magy.-horv. tengerpart és Senegal közt jókora darab föld fekszik, a mely már magában véve is kizárja, hogy a *tipikus senegalensis* subspecies a mi litorális formánkkal fajilag, ill. alfajilag — biológiai értelemben is — azonos lehessen, a litorális subspecies a *tipikus senegalensistől* M. szerint

— hinlänglich unterscheidet, mithin hat REICHENOW — Ornith. Monatsber. 1903 — und v. TSCHUSI — Ornith. Jahrbuch 1903 — ganz Recht, den neuen Namen — *Ptilocorys* — a limine zurückzuweisen. Das ist in diesem Falle das Schicksal der Berichtigung der Nomenclatur.

Herr v. MADARÁSZ kann auch hier einwerfen, dass er mit DRESSER in gleicher Lage ist, da auch dieser statt *Galerida*, resp. *Galerita* — u. zw. gute zwei Jahre nach MADARÁSZ — den aristotelischen Namen *Corydus* — ab *κόρυδος* — creirt. Das müssen nun die vier Herrn untereinander ausmachen — im Punkte der Priorität DRESSER contra MADARÁSZ ist es übrigens zu Gunsten v. M. im „Ibis“ 1903 p. 90 schon geschehen, — und beide hinsichtlich *Galerida* und *Galerita* mit REICHENOW und TSCHUSI.

Was aber v. M. im ungarischen und im deutschen Text noch sagt, das ist das folgende — pag. 49 resp. 173 —: „Es ist schliesslich zu bemerken, dass die auf dem ung.-kroat. Litorale abgeschlossen — elszigetelve — lebende *Pt. senegalensis* auch von der typischen roströtlichen *Pt. senegalensis* abweicht, indem sie zur *Pt. macrorhyncha* von Algier näher steht als zur typischen *Pt. cristata*.“

Nach den Regeln der Logik entsteht nun die Frage: warum wird die Schopflerche aus dem ung.-kroat. Litorale „*senegalensis*“ benannt, wenn sie laut eigenen Worten des Auctors von der typischen *senegalensis* abweicht? dazu näher zur *macrorhyncha* (!), als zur typischen *cristata* steht? Wir fragen: inwiefern, etwa hinsichtlich des Schnabels? weil ja *macrorhyncha* eben durch den Schnabel hervorsteht; v. M. sagt aber, sie sei noch lichter, als seine *senegalensis*; es handelt sich also um das Alleroberflächlichste: um Farbennüancen, welchen selbst das *Organ*, der Schnabel, untergeordnet wird! Zoologisch und logisch war aber nur folgendes Raisonnement annehmbar: die litorale Subspecies weicht von der typischen *senegalensis* ab, steht näher — der Farbe nach — zu *macrorhyncha*, als zur typischen *cristata* und da zwischen dem ung. croat. Litorale und Senegal ein gut Stück Erde liegt, welches an und für sich schon anschliesst, dass die typische *senegalensis* Subspecies, mit der litoralen artlich resp. subspezifisch — auch im biologischen

még el is terő, tehát a litorális forma descriptív és zoogeographiai okokból egyáltalán nem nevezhető *senegalensis*-nek, inkább még *Galerida cristata madarászi*-nak, minthogy e forma a színre nézve közelebb álló macrorhynchával már a esőre miatt se házasítható össze. Ez egészen komolyan van mondva.

A legszebb az, hogy DRESSER a „*senegalensis Mad.*“-ra a „Manual“-ban egyáltalán nem reflektál, noha az már 1899-ben publikálódott s DRESSER 1902-ben Budapestén járt.

Ámde most még egy nagyon érdekes toldalék következik. Én ugyanis a MADARÁSZ úr „*G. senegalensis*“-ét tisztára alkalmilag fölemlített tisztelt barátomnak, REICHENOW-nak, a ki most, szeptember 19-én ezt írta e madárról: „A magyar búbospacsirtának („*P. senegalensis*“ MADARÁSZ úr értelmében) legújabbán bizonyos számú *dalmáciai* bõrpéldányát volt alkalmam megvizsgálni s azokat bámulatomra az *afrikai senegalensis*ekkel egyezõknek találtam. MADARÁSZ ábrája nem pontos. A szélsõ farktollak nagyon vörösek.“ Ha már most REICHENOW dalmát madarai a tipikus senegali-madarakkal megegyezõk, akkor meg éppenséggel nem lehetnek azonosak a MADARÁSZ úrnak a magyar tengermellékrõl való pacsirtáival, mert hiszen MADARÁSZ határozottan hangsúlyozza azt, hogy az õ formája *különbözik a tipikus senegalensis-tõl*, — tehát a *dalmáciaitól* is, a mely REICHENOW szerint amattól *nem különbözik*. Zoogeographiai és geofizikai okokból kinálkozik ugyan az a föltevés, hogy a magyar tengermellék és Dalmácia pacsirtája fajilag azonos és hogy mindkettõ különbözik a tipikus senegali formától; REICHENOW szava azonban nagyon is nyom a latban, MADARÁSZ úrnak tehát vagy a vörös tollakról kellene magyarázatot adnia, vagy az egész bõranyagot revízió alá vennie.

Illõ lett volna, kivált az oly merész „*senegalensis*“ formát illetõleg, a függelékben, báró ERLANGER C. mûvével szemben igazságot gyakorolni, a melyben a M. számára nagyon fontos afrikai formák írásban és képen nagyon alaposan tárgyalatnak. Journ. f. Ornith. 1899:

Sinne — dieselbe sein könnte, die litorale Subspecies von der typischen *senegalensis* nach v. M. überdies abweicht, so kann diese litorale Form aus descriptiven und zoogeographischen Gründen überhaupt nicht *senegalensis* benannt werden, eher noch *Galerida cristata-madarászi*, weil sie mit der, der Farbe nach näher stehenden *macrorhyncha* schon des Schnabels wegen, nun einmal nicht copuliert werden kann. Das ist ganz ernst gesagt.

Das Schönste dabei ist, dass DRESSER auf „*senegalensis Mad.*“ im „Manual“ garnicht reflectiert, wo doch diese schon 1899 publiziert und DRESSER 1902 in Budapest war.

Nun folgt aber noch ein hochinteressanter Zusatz Ich habe die *G. „senegalensis“* des Herrn v. MADARÁSZ ganz gelegentlich meinem verehrten Freunde REICHENOW gegenüber erwähnt, und dieser schreibt nun unterm 19 September wie folgt: „Von der ungarischen Haubenlerehe (*P. „senegalensis“* im Sinne des Herrn v. MADARÁSZ) habe ich kürzlich eine Anzahl Bälge aus *Dalmatien* untersuchen können und war erstaunt, sie *mit afrikanischen senegalensis übereinstimmend zu finden*. MADARÁSZ' Abbildung ist ungenau. Die äusseren Schwanzfedern sind zu roth.“ Wenn nun die dalmatinischen Vögel REICHENOW's mit den typischen Senegal-Vögeln übereinstimmen, so können sie erst recht nicht mit jenen des Herrn v. MADARÁSZ aus dem ungarischen Litorale identisch sein, weil ja v. MADARÁSZ ausdrücklich betont, seine *Form unterscheidet sich von der typischen senegalensis* — mithin auch von der *dalmatinischen*, welche sich nach REICHENOW *nicht* unterscheidet. Aus zoographischen und geophysischen Gründen wäre die Voraussetzung nahe gelegen, wornach die ungarisch-litorale und die dalmatinische Lerehe artlich identisch ist und beide sich von der typischen Senegal-Form unterscheiden. REICHENOW's Wort ist aber zu gewichtig und hätte nun v. MADARÁSZ z. B. über die rothe Feder Aufschluss zu geben oder die Revision des ganzen Balgmaterials durchzuführen.

Es wäre schicklich gewesen, gerade im Punkte der so kühnen „*senegalensis*“-Form, in einem Appendix, auch der Arbeit des Freiherrn CARLO v. ERLANGER gerecht zu werden, worin für M. hochwichtige afrikanische Formen in Wort und Bild sehr gründlich behandelt wer-

„Beiträge zur Avifauna von Tunesien p. 324—352. et tabulae.”

Sem helyünk, sem időnk nincs arra, hogy a speciésekként leírt subspeciések légióját egyenként letárgyaljuk, mint a: *Merula alpestris* és *orientalis*, *Cypselus murinus*, *Glaucidium setipes* stb. stb. s e mellett megjegy zendő, hogy viszont jól megvizsgált és meghatározott subspeciések, mint *Cinclus cinclus typicus* és *C. c. aquaticus*, *Certhia familiaris brachydactyla*, mely fajilag is megkülönböztethető; *Accentor collaris reiseri*, Tschusi, a melynél megessett, hogy *M. a. collaris*-nál a sűrke alakot leírja ugyan, de mint *taraszi* tollazatot, holott Tschusi ezt éppen mint *téli ruházatot* érvényesítette és nevezte el; ezek s mások teljesen ignoráltak; ugyanezt teszi *M. a.* *Parus montanussal*, melynek formáit már az eltérő hívó hangok miatt is tárgyalni kell.

A *Parus montanus*-ból Magyarországon előfordul a:

subsp. m. *accedens* [*murinus* Br.] Br., Tátra,
subsp. m. *assimilis* Br. Erdélyi havasok. L.
Ornith. Jahrb. 1898 p. 175—176.

Ezt nem lehet csak úgy eligazítani, hogy a synonymikába beállítjuk.

A *Parus communis*-ből Magyarországon ismeretes:

subsp. c. *stagnatilis* Br.
subsp. c. *subpalustris* Br.

Miúgy tárgyalatást kíván, még ha valamilyen különös szempontot veszünk is fel.

Miúgy után már itt teljesen tisztán vonható le a következtetés. Helyt áll a Kant Immanuel tétele, hogy eljárhatunk skeptikusan avagy dogmatikusan, de kötelességünk mindig *tudományosan eljárni*. A tudományosság a megállapított módszer következetes végrehajtására vonatkozik.

M. úr előtt két út állott.

Vagy elfogadja a subspeciést s akkor logikusan és okvetlenül a *hármás nomenklatúrát* kell alkalmaznia, azt az egész műben következetesen végrehajtania, mert hiszen pld. az ilyen elnevezés: „*Ptilocorys* subsp. *senegalensis*“ a rendszertan szempontjából képtelenség lenne, t. i. a kérdés miatt: melyik speciésnek subspeciése a „*senegalensis*“? A felelet ez: a *cristata*; tehát okvetlenül

den. — Journ. f. Ornith 1899: „Beiträge zur Avifauna Tunesiens p. 324—352, et Tabulae.”

Es gebricht uns an Raum und an Zeit, die Legion der als Species beschriebenen Subspecies einzeln abzuhandeln, so: *Merula alpestris* und *orientalis*, *Cypselus murinus*, *Glaucidium setipes* u. s. w., u. s. w., wobei noch zu bemerken ist, dass hinwieder gut untersuchte und bestimmte Subspecies, wie *Cinclus cinclus typicus* und *C. c. aquaticus*, *Certhia familiaris-brachydactyla*, welche sogar spezifisch unterscheidbar ist; *Accentor collaris-reiseri*, Tschusi, bei dem es passiert, das v. M. bei *collaris* die graue Form zwar beschreibt, aber als Frühlingskleid, wo doch v. Tschusi diese eben als *Winterkleid* geltend gemacht und benannt hat, diese und andere ganz ignoriert werden; dasselbe macht M. mit *Parus montanus*, deren Formen schon des verschiedenen Rufes wegen, besprochen werden müssten

Von *Parus montanus* kommen in Ungarn vor:

subsp. m. *accedens* [*murinus* Br.] Br., Tátra,
subsp. m. *assimilis* Br. siebenb. Alpen. Vgl.
Ornith. Jahrb. 1898 p. 175. 176.

Dieses kann nicht dadurch abgefertigt werden, dass man es in die Synonymik einstellt.

Von *Parus communis* sind aus Ungarn angeführt:

subsp. c. *stagnatilis* Br.
subsp. c. *subpalustris* Br.

Das Alles fordert Behandlung, selbst wenn man einen besonderen Standpunkt einnimmt.

Nach all' diesem kann die Conclusion schon hier ganz klar gezogen werden. Es gilt Immanuel Kant's These, dass man skeptisch oder dogmatisch verfahren kann, jedenfalls aber die Pflicht hat *scientificisch zu verfahren*. Das scientificisch bezieht sich auf die consequente Durchführung der festgestellten Methode.

Herrn v. M. standen zwei Wege offen.

Entweder nimmt er die Subspecies an, dann muss er logisch und unbedingt die *trinaere Nomenclatur anwenden*, dies im ganzen Opus streng consequent durchführen, weil ja z. B. die Benennung „Subsp. *Ptilocorys senegalensis*“ vom Standpunkte des Systems widersinnig wäre, u. zw. von wegen der Frage: von welcher Species ist die „*senegalensis*“ Subspecies? Antwort: von *cristata*; also

„*Ptylocorys cristata senegalensis*”-t kell írnia, mert tudományosan csak ez helyes. Ez úton jár a modern német iskola.

Vagy pedig egészen elveti a subspecies fogalmát, a megkülönböztethető eltéréseket a species keretén belül mint varietásokat tárgyalja s ezt az egész művön következetesen végrehajtja, mint azt a régebbi angol iskola oszlopai ma is teszik.

Ezt a magyarázatot nem engedhettük el M. úrnak, mert hiszen ő — mint tudjuk — *módszeres, a kezdő részéről is használható mű alkotását ígérte* és a „módszeres” kifejezés a logikát és a legszigorúbb következetességet már magában foglalja.

Ila akár az angol, akár a német iskola mintájára járunk el tudományosan, t. i. *következetesen*, a fogalmak összezavarodása minden kezdő megöloje — el .an háritva; de nem akkor, ha mint M. a meghatározási táblázatban félmelemek, a leírásban pedig ó-angolok vagyunk. — Ezzel nem azt akarjuk állítani, mintha onnan volna a következetlenség, hogy valaki sem a németekkel, sem az angolokkal nem akarja megrontani a dolgot; de a látszat mégis az.

Ily módon minden *subspeciesnek fajként való* beosztásával nagyon könnyen fölvihető az ornisunk 364 *fajra* stb. stb.

Vessünk most egy pillantást arra a módra, melyen M. a saját irodalmával bánik. Szembezőkö ebben, hogy mindent elhallgat, a mi annak idején, a múltban téves volt, mint publicatio azonban ma is fönnáll. Jellemző példaképen szolgáljon a fürj. A szerző, mint tudjuk, nagy szeretettel idézett „Magyarázó”-jában (p. 99) egy koresot: *Coturnix coturnix* — *Perdix perdix* sorol föl, noha nyilvánvaló volt, hogy csak a fürjnek bizonyos semi-melanistikus, egyéni színváltozata, annak ellenére is, hogy belöle *Synoicus Lodoisiae* Verr. et Des Murs lett. Az angol irodalomban már rég megtörtént a kiigazítás. Magam a helyreigazítást az „*Aquila*” VI. p. 236 eszközöltem egy újabb eset kapcsán. Minderrefátyol van borítva. A fürjnek azonban további szerepe is van. Az „*Aquila*” III. kötetében p. 206 M. a *Coturnix Baldamit* támasztja föl

muss unbedingt „*Ptylocorys cristata-senegalensis*” gesetzt werden, was dann scientificisch einzig richtig ist. Diesen Weg verfolgt die moderne deutsche Schule.

Oder aber er verwirft den Begriff Subspecies gänzlich, behandelt die unterscheidbaren Abweichungen im Rahmen der Species als Varietät und führt dieses im ganzen Werke consequent durch, wie es Säulen der älteren englischen Schule auch heute thun.

Diese Erörterung konnte Herrn v. M. nicht erspart werden, weil er ja — wie wir wissen — ein *methodisches, auch für den Anfänger brauchbares Werk zu schaffen* vorgab und das Wort „*methodisch*” Logik und strengste Consequenz in der Durchführung schon in sich schliesst.

Man mag nun nach der englischen oder deutschen Schule scientificisch, d. h. *consequent* verfahren, so ist die Verwirrung der Begriffe — der Todfeind aller Anfänger — ausgeschlossen; nicht aber dann, wenn man, wie M., in der analytischen Tabelle halbddeutsch, in der Beschreibung altenglisch ist. — Wir wollen damit nicht behaupten, dass die Inconsequenz darin wurzelt, weil man es sich weder mit den Deutschen, noch mit den Engländern verderben wollte; den Anschein hat es aber doch.

Auf diese Art, durch die Einreihung jeder *Subspecies als Art*, kamen dann sehr leicht 364 *Arten* für die Ornith. heraus. U. s. w. u. s. w.

Wir wollen nun einen Blick auf die Art und Weise werfen, wie M. seine eigene Literatur behandelt. Hervorstechend hiefür ist, dass er alles unterdrückt, was seinerseits in der Vergangenheit Irrthum war, als Publication aber auch heute aufrecht dasteht. Als charakteristisches Exempel möge die Wachtel dienen. Bekanntlich führt er in seinen „Erläuterungen“, die er mit grosser Vorliebe citiert (p. 99), einen Bastard: *Coturnix coturnix* ✓ *Perdix perdix* an, obzwar es auf der Hand lag, dass es nur eine semi-melanistische, individuelle Farbenveränderung der Wachtel ist, trotzdem, dass daraus ein *Synoicus Lodoisiae* Verr. et Des Murs gemacht wurde. In der englischen Literatur war die Richtigestellung längst erfolgt. Ich führte die Berichtigung in „*Aquila*” VI. p. 236 nebst Ausführung eines neueren Falles durch. Das

Csátó úr es mások sorozatai ellenére is, melyek a torokrajzolat átmeneteit ad oculos demonstrálják; az értekezést KEULEMANNStól eredő színes ábra disziti. A *C. coturnix* synonymikájában ez értekezésnek nyoma sincsen, bizonyára azért, mert TSCHUSI az „*Aquila*“ IV. kötetében p. 36–97 1897 nyomósan bebizonyította, hogy Madarász tévedésben van. TSCHUSI értekezés eugyan meg van említve, de úgy, mintha az csak a *Cot. coturnix*-ra és a *Cot. cot. africana*-ra vonatkoznék!

A multa való tekintettel azt is várhattuk volna, hogy M. az ornithologia számára irodalmilag új utakat fog mutatni, mert hiszen az egész aviphaenológiát a „*Monatsberichte*“ 1899. évfolyamában p. 162 haszontalan lap-tölteléknek deklarálta s számunkra irányának köstölójaképen azt a nagyon nevezetes kijelentést tette, hogy a madarak pneumaticitása a hal pattantyújával „nemesak homolog, de *sőt analog* is“ stb. Ez a saját értekezése is kimaradt a következményeivel együtt, pedig az ilyen elemek nagyon jól beleillettek volna a bevezetésbe.

Nagyon feltűnő az a körülmény, hogy a magángyűjteményeket, valamint az irodalmat is, úgy látszik, nem méltatta figyelmére a mi azután meg is bosszulta magát. CHERNEL-nél pl. a *Coloeus monedula*-nak a *C. monedula collaris*-hoz való színátmenetei megtalálhatók; Csátó úrnál pedig tipikus *C. monedula collaris*-ok, melyek 1899-ben tehát MADARÁSZ művének megindulása idején, Lámkeréknél. Szászsebes közelében, továbbá Nagy-Enyednél a *C. monedula*-val közös helyen költöttek; úgy látszik tehát, korkülönbség szerepel itt. Mindkét helyről kapott Csátó úr ♂ és ♀-t, egy tipikus példányt MADARÁSZ-nak is küldött a Magy. Nemz. Múzeumba. TSCHUSI gyűjteményében is vannak erre bizonyosságok. Így lévén a dolog, DRESSER szava dönt: „*Manual*“ p. 420 sub *Corvus monedula* L.: „Specimens from Eastern Europe and Asia (*C. collaris*) have as a rule the nuchal collar less tinged with grey and sometimes almost pure white, but this is not constant.“ Csak most van a *Corvus-Lycus-Coloeus*-fejezet rendben, sajnos. MADARÁSZ úrra kedvezőtlen eredménnyel.

alles wird verschwiegen. Die Wachtel spielt aber auch noch weiter eine Rolle. In „*Aquila*“ III. p. 206 lässt v. M. die *Coturnix Baldami* auferstehen, trotz der Suiten, z. B. des Herrn v. Csátó u. A., welche die Übergänge der Kehlenfärbung ad oculos demonstrierten; die Abhandlung zielt eine colorierte Abbildung von der Hand KEULEMANS. In der Synonimik zu *C. coturnix* ist von dieser Abhandlung keine Spur, wohl aus dem Grunde, weil v. TSCHUSI in „*Aquila*“ IV. p. 36–97 1897 den gründlichen Beweis führte, dass MADARÁSZ im Irrthum ist. TSCHUSI's Abhandlung wird zwar angeführt, jedoch so, als bezöge sie sich nur auf *Cot. coturnix* und *Cot. cot. africana*!

Wir hätten mit Rücksicht auf die Vergangenheit auch erwartet, dass M. der Ornithologie litterarisch neue Wege weisen wird, nachdem er ja die ganze Aviphaenologie in den „*Monatsberichten*“ 1899 p. 162 als unnützes „*Füllsel*“ declariert hat und uns den Vorgeschmack seiner Richtung in dem höchst denkwürdigen Satz gab, die Pneumaticität der Vögel sei mit der Fischblase „nicht nur homolog, sondern sogar analog“. u. s. w. u. s. w. Auch diese eigene Abhandlung blieb sammt Consequenzen aus, obwohl solche Elemente in die Einleitung sehr gepasst hätten.

Sehr auffallend ist der Umstand, dass die Privatsammlungen, sowie die Literatur vernachlässigt erscheinen, was sich dann auch rächt. Bei v. CHERNEL sind z. B. die Färbungs-Übergänge von *Coloeus monedula* zu *C. monedula collaris* zu finden; bei Herrn v. Csátó typische *C. monedula collaris* welche im Jahre 1899, also zu Beginn der v. MADARÁSZ'schen Werkes bei Lámkerék, nächst Szászsebes, ferner bei Nagy-Enyed mit *C. monedula* an ein und derselben Localität brüten, so dass es den Anschein hat, als handle es sich um Altersunterschied. Von beiden Localitäten erhielt v. Csátó ♂ und ♀, sandte ein typisches Exemplar zu Händen des H. v. MADARÁSZ an das ung. Nat. Museum. Auch die Sammlung von TSCHUSI enthält Belege hiefür. Bei so bewandten Umständen entscheidet DRESSER's Wort „*Manual*“ pag. 420 sub *Corvus monedula* L.: „Specimens from Eastern Europe and Asia (*C. collaris*) have as a rule the nuchal collar less tinged with grey and sometimes almost pure white, but this is not constant.“ Erst jetzt ist das Capitel *Corvus Lycus-Coloeus*, leider

M. állítása szerint az *Anser brachyrhynchus* Magyarországon nem fordul elő, noha ALMÁSY GYÖRGY gyűjteményében megtalálható egy tipikus példány Temes-Kubinból. Hol maradt a *Perisoreus infaustus* L., melynek egy magyar példánya a bécsi udvari Múzeumban van? PELZELN (a Finger-féle gyűjtemény) újabb betekintése lelőhelyül ezt adja: „*Altsöhl, Weihnachten 1857*“, tehát Zólyom, Magyarország stb. stb.

Hogy mennyire megy az irodalom mellőzése, bizonyítja a *Cyanecula* esete is. Azt a tünetet, hogy a teljesen kékbegyű *C. wolfi* csak a *Cyanecula cyanecula* Wolf egyik átmeneti állapota, mert később fellép az utóbbinál a fehér csillag, ezt Magyarországon CERVA FRIGYES észlelte először közvetlenül; kevésbé ismeretes a magyar irodalomban az a forma, a melynél a fehér csillagon rozsdavörös futtatás van. M. nézete szerint ez a forma a *C. cyanecula* és vöröscsillagos *C. suecica* közt történt kereszteződés eredménye (*dichrostema* és *orientalis* néven is le van írva). Mellékesen jegyezzük meg, hogy M. nagyon hajlik a keresztezések föltevésére, mihelyt nem áll rendelkezésére a normális biológia. De hát itt van ALTUM mesternek csaknem fél évszázad előtt történt, ábrakkal igazolt klasszikus megfigyelése — „*Naumannia*“ 1855 p. 166—170, — mely szerint a nála fogságban élő vöröscsillagos, tipikus *C. suecica* márcz. 21-én a *suecica*-ruházatban, 24-én a *C. orientalis* mezében, 26-án a *wolfi*-stádiumban volt s április közepén újra valódi vöröscsillagú *suecicá*vá lett. Teljesen világos, hogy itt nem kereszteződésről, hanem *a nászruha fejlődésének egy stádiumáról van szó* és M. úr bizonyára be fogja látni, hogy *véleményét* alája kell rendelnie az ALTUM mester lege artis végzett klasszikus megfigyelésének s e mellett DRESSER mestert is tekintetbe kell vennie, a ki ezt a fejezetet nemcsak most, az 1902-iki „*Manualban*“, hanem már 1871-1881-ben remek művében — Tom. II. p. 317 és Pl. 49, 50, — a legszélesebb alapon tisztázta.

A keresztezési ideára M.-t nyilván RICHMOND

zu Ungunsten des Herrn v. MADARÁSZ in Ordnung gebracht

M. behauptet *Anser brachyrhynchus* komme in Ungarn nicht vor, wo doch in der Sammlung G. v. ALMÁSSY'S ein typisches Exemplar von Temes-Kubin erliegt. Wo blieb den *Perisoreus infaustus* L. von dem ein ungarisches Exemplar im Hofmuseum zu Wien steht? Die jetzt erfolgte Einsichtnahme bei PELZELN (Samml. Finger) besagt als Fundort „*Altsöhl, Weihnachten 1857*“ Also: Zólyom, Ungarn u. s. w. u. s. w.

Wie weit die Vernachlässigung der Literatur überhaupt geht, das beweist der Fall *Cyanecula*. Die directe Beobachtung, dass *C. wolfi*, mit ganz blauer Kehle bloss ein Entwicklungsstadium der *Cyanecula cyanecula* Wolf ist, weil später der weisse Stern der letzteren hervortritt, hat in Ungarn wohl Herr Friedrich CERVA als erster directe beobachtet; weniger bekannt ist in der ungarischen Literatur das Verhältniss jener Form, wo der weisse Stern rostrothen Anflug zeigt. M. meint es sei dies Folge der Bastardierung zwischen *C. cyanecula* und der roststernigen *C. suecica* (wurde auch als *dichrosterna* und *orientalis* beschrieben). Nebenbei sei bemerkt, das M. stark auf Annahme von Bastardierungen inclinirt, sobald ihn normale Biologie nicht zur Verfügung steht. Nun liegt aber eine classische, durch Meister ALTUM vor beinahe einem halben Jahrhunderte durchgeführte, mit Abbildungen belegte Beobachtung vor. — „*Naumannia*“ 1855 p. 166—170 — wonach die bei ihm in Gefangenschaft lebende rotsternige, typische *C. suecica* am 21. März das *suecica* Kleid, am 24. jenes der *C. orientalis* hatte, am 26. im *wolfi* Stadium war und Mitte April wieder echt *suecica* mit rothem Stern wurde. Es ist ganz klar, dass es sich hier nicht um Bastardierung, sondern *um ein Stadium in der Entwicklung des Hochzeitskleides handelt* und Herr v. M. wird gewiss die Einsicht haben, seine *Meinung* der lege artis durchgeführten classischen Beobachtung Meister ALTUM'S unterzuordnen und dabei auch Meister DRESSER zu berücksichtigen, der dieses Capitel nicht erst jetzt, im „*Manual*“ von 1902, sondern schon längst in seinem Prachtwerke Tom II, p. 317 und Pl. 49, 50 im Jahre 1871-1881 auf breitester Grundlage ins Reine gebracht hat.

Auf die Bastardierungs-Idee ist M. offenbar

állítására. — *Proced. Un. St. Nat. Mus.* XVIII. p. 483 etc. — a mely szerint a vörös-ésillagú és fehéresillagú kékbegy Ázsia bizonyos területein egyazon ponton fordul elő, tehát valószínű, hogy a nálunk előforduló „keresztezések” innen — Ázsiából vagy „valamely hasonló helyről” (!) kerülnek. Ha igaz, hogy a Magy. Nemz. Múzeumban és a keszthelyi gazdasági intézet gyűjteményében egy-egy rozsdavörössel futtatott esillagú kékbegy található, úgy ez nem a kereszteződést, hanem kétségtelenül azt bizonyítja, hogy a *vörösesillagú kékbegy*, tehát a *Cyanecula suecica* a nászruhához való átmenet idején vonul át Magyarországon, mint a hogy GAETKE ismeretes föltevése óta sokszorosán bebizonyult, hogy e faj Közép-Európában átvonulása közben előfordul. A *Cyanecula suecica* e szerint tulajdonképen be kellene venni a magyar ornisba.

KLEINSCHMIDT OTTÓ művére: „*Ornis von Marburg an der Lahn*“ — *Journ. für Ornith.* 1903, — a melyben az *Erithacus astrologus* kapcsán (p. 336—345) a kékbegyformák is tárgyaltnak s M. is tekintetbe jön, e helyen nem terjeszkedhetünk ki, mert KLEINSCHMIDT legújabb műveit nem lehet csak úgy alkalmaslag vagy futólag tárgyalni; azok még a „beható kritikát” sem igen bírják meg, mert a kisebbje is felvilágosító jegyzetekre fog egykor szorulni. Csak annyit mondunk, hogy ALTUM észlelete nézetünk szerint nem a „*inane ruptile*”-vel, hanem inkább gyűjtés és a nászruhához vezető átmeneti állapotok, a mint azok Norvégia északán és Finnmarkenben, hol *csak a C. suecica fordul elő*, a kutatónak kínálkoznak — csak ezek tanulmányozása alapján dönthető el. FOSLIE Thronhjemben és SPARRE-SCHNEIDER Tromsoeben előteremthetnék az anyagot s ily módon sok mindent lehetne tisztázni.

Az idő-adatok közlésében is nagy a pontatlanság, pld. a *Budytes campestris* nem 1842-ben, hanem 1841 augusztus 20-án lővetett. — *Term. Tud. Társ. évk.* 1842. p. 193. — A velencei tavon az első *Phalaropus hyperboreus* 1887-ben nem április 2-án, hanem június 2-án került meg, mint azt

durch die Angabe RICHMOND'S — *Proced. Un. St. Nat. Mus.* XVIII p. 483 u. f. f. — verleitet worden, wornach das rothsternige und weisssternige Blaukehlchen auf gewissen Gebieten Asiens auf ein und demselben Punkte vorkommt, es mithin wahrscheinlich ist, dass die bei uns vorkommenden „Kreuzungen“ von dort — Asien — oder von einem „ähnlichen Orte“ (!) herstammen. Wenn es nun richtig ist, dass im ung. Nationalmuseum und in der Sammlung der Landwirt. Lehranstalt zu Keszthely je ein Exemplar mit roströthlich angeflogenen Stern zu finden ist, so folgt hieraus kein Beweis für Bastardierung, sondern ganz gewiss dafür, dass *rothsternige Blaukehlchen*, also *Cyanecula suecica* im Übergang zum Hochzeitskleide in Ungarn ziehen, wie es ja seit GAETKE'S bekannter Aufstellung schon vielfach erwiesen wurde, dass die Art in Mitteleuropa auf dem Durchzuge vorkommt. Sonach wäre *Cyanecula suecica* eigentlich in die Ornith. Ungarns einzustellen.

Auf OTTO KLEINSCHMIDT'S neueste Arbeit: „*Ornis von Marburg an der Lahn*“ — *Journ. für Ornith.* 1903 — worin p. 336 bis 345 unter *Erithacus Astrologus* auch über die Blaukehlchenformen abgehandelt wird und auch M. in Betracht kommt, kann hier nicht eingegangen werden, denn KLEINSCHMIDT'S neueste Arbeiten können nicht nur so incidentaliter, oder en passant behandelt werden: sie vertragen selbst „eingehende Kritik“ nicht recht, weil auch die kleineren einst beleuchtende Commentare erfordern werden. Nur soviel sei gesagt, dass der Werth von ALTUM'S Beobachtung unserer Ansicht nach nicht durch „*inane ruptile*“, sondern eher durch Sammlung und Vergleichung der Übergangsstadien zum Hochzeitskleid, wie sie sich in Nord-Norwegen und Finnmarken, wo *nur C. suecica vorkommt*, dem Forscher präsentieren, entschieden werden kann. FOSLIE in Thronhjem und SPARRE-SCHNEIDER in Tromsoe könnten das Materiale beschaffen und es könnte dadurch viel aufgeklärt werden.

In der Angabe von Zeit-Daten herrscht Unpünktlichkeit vor, z. B. *Budytes campestris* wurde nicht im Jahre 1842, sondern am 20. Aug. 1841 erlegt. — *Term. Tud. Társ. évk.* 1842 p. 193. — Der erste *Phalaropus hyperboreus* wurde am See von Venedig nicht am 2. April, sondern am 2. Juni 1887 erlegt,

CERNEL ur épen a MADARÁSZ úrtól kiadott Zeitschrift f. d. g. Ornith.-ban 1887—88 p. 188. 189. közölte. Április havában e fajt Magyarországon még *soha* sem találták! sub. stb.

Nagyon sajnálatosak a földíratí meghatározások is. Nem azt a magy. szöv. 75 s a ném. szöv. 483 lapján lévő lapsust értjük, hogy a *Narenta* folyó Spalato mellett mint város szerepel, hanem hogy pl.: *Emberiza hortulana* L. „Magyarországon *mindenütt* előfordul“, noha ez a faj csak helyenként és gyéren található. Vagy: *Anthus trivialis* (L.) „Magyarországon *mindenütt* közönséges“; a Magyarországot annyira jellemző Alföldön ugyan hiába keresi MADARÁSZ úr. Vagy: *Himantopus himantopus* (L.) „a megfelelő területeken gyakori“. Mire értsük ezt: a hely fekvésére vagy tulajdonságára? mert hiszen vannak nekünk alhavasínál magasabb fekvésű lápjaink s tavaink, náddal is benöve, stb. stb.

A nomenklaturánál is sajátságos eljárás találunk. Mit jelentsen a *Calobates melanope* PALL? ez keleti forma; helyesen csak *C. boarula* PENN. állhat, mert e szerző 1769-ben nevezte el így, míg a *melanope*-t PALLAS csak 1766-ban kreálta. DRESSER a „Manualban 1902“ az összes genusneveket elveti s valamennyit, még a sárga mezei billegetőket is a „*Motacilla*“ név alá vonja.

Mire való volt az *Acrocephalus arundinaceus* (L.) helyett az *A. lacustris* NAUM.-t substituálni? M. azt hiszi, hogy a LINNÉ-féle *Turdus arundinaceus*-ból nem lehet a fajt biztosan felismerni; már pedig a *Turdus alakra* — nádirigó — vonatkozik s nem volt és nincs is kétség az iránt, mely fajt értett a mester; az „*arundinaceus*“ tehát a legrégebbi név s hozzá jellemzőbb is, mint a „*lacustris*“, s így meg kell maradnia.

Tisztán személyes okokból veti el M. a madarak magyar népies neveit is, a melyek a M. O. K. Nomenclatorában kritikailag vannak meghatározva. Neki *Lenikéje*, *Pipőkéje* van, mely kiesinyítők a magyar nyelv szellemébe ütköznek. Nem gondolja meg, hogy az igazi neveket a nép szelleme s nem a részéről annyira gyűlölt M. O. K. alkotta.

wie dies Herr v. CERNEL eben in der Zeitschrift f. d. g. Ornith. des Herrn v. MADARÁSZ, Jahrg. 1887—1888 p. 188. 189. bekannt gegeben hat. Im April wurde diese Art im Ungarn noch *nie* angetroffen! u. s. w., u. s. w.

Ganz eigen sind auch die geographischen Distributionen. Wir meinen nicht jenen Lapsus auf pag. 75 ung. Text. und 483 deutscher Text. wo der Fluss *Narenta* nebst Spalato als Stadt figurirt, sondern z. B.: *Emberiza hortulana* L. „in Ungarn *überall*“, wo die Art doch nur stellenweise und spärlich vorkommt. Oder: *Anthus trivialis* (L.) „in Ungarn *überall* gemein“, in dem für Ungarn so charakteristischen Tiefland Alföld — wird ihn Herr v. MADARÁSZ vergeblich suchen. Oder: *Himantopus himantopus* (L.) „häufig an entsprechenden Orten“. — Wie ist es gemeint: auf die Lage oder die Beschaffenheit des Punktes?: wir haben ja selbst in mehr als subalpiner Lage Moore und Seen, auch mit Rohrbestand, u. s. w., u. s. w.

Auch mit der Nomenclatur wird ganz eigen verfahren. Was soll den *Calobates melanope* PALL? das ist eine *östliche* Form: richtig kann nur *C. boarula* PENN. sein, weil sie dieser Auctor 1769, so benannte, wohingegen *melanope* von Pallas erst 1776 creirt wurde. Im „Manual 1902“ verwirft DRESSER alle Genusnamen und begreift alles, auch die Schafstelzen, unter „*Motacilla*“.

Warum soll denn statt *Acrocephalus arundinaceus* L. *A. lacustris* NAUM. substituirt werden? M. meint, dass aus LINNÉ's *Turdus arundinaceus* die Species nicht sicher entnommen werden kann; ja aber *Turdus* bezieht sich ja auf die *Gestalt* — *Rohrdrossel* u. s. w. — und es bestand und besteht kein Zweifel, welche Species der Meister gemeint hat; mithin ist „*arundinaceus*“ der älteste Namen und überdies charakteristischer als „*lacustris*“, muss also verbleiben.

Aus rein subjectiven Gründen verwirft v. M. auch die volkthümlichen ungarischen Namen der Vögel, wie sie im Nomenclator der U. O. C. kritisch bestimmt wurden. Er hat seine: *Lenike*, *Pipöke*, welche Diminutive gegen die ungarische Sprache verstossen. Er bedenkt nicht, dass die echten Namen der ungarische Volksgeist und nicht die ihm so verhasste U. O. C. geschaffen hat.

A vonulási adatok legnagyobb része hibás. A M. O. K. pontos, az egész történeti apparátus s a tízéves hálózati megfigyelések feldolgozásán alapuló adatait egyszerűen ignorálja, még pedig teljesen subjektív okokból. mert a M. O. K. objektív kritikát is szokott gyakorolni, a mi bizonyos fokig kötelessége is a centrális intézeteknek, még pedig azon ismeretes tétele alapján: „Détruire une erreur est plus, que decouvrir une vérité”. Dr. M. ezenfelül nagy ignorálási buzgalmában nem vette észre, hogy a *saját működését is vele ignorálja*, mert a M. O. K. munkái az ő aviphaenologiai adatait is teljességükben bevonták és értékesítették! Mert hiszen pld. az 1890-iki mintamegfigyelésben, mint a diagonálisnak északnyugati öre figyelte a vonulást a fertői állomáson, a mint ez pontosan feldolgozva a H. nemz. ornith. kongresszus irataiban meg is jelent!

Ez az ignorálás meg is bosszulja magát, a mint következik. A Fulica atráról azt mondja M.: „*Márczius végén*, április elején érkezik s októberig marad;” ámde az *országos közép-szám* minden ismeretes, M.-tól is származó adat alapján a márcz. 20-ika, sőt e madár az ország délibb és közepesebb tájain már februárban megjön és itt marad a vizek beálltáig, tehát novemberig: ehhez Magyarországon sem aviphaenologia, sem ornithologia nem szükséges, mert minden vadász tudja. Ő maga is 1891-ben *márczius 7-én* észlelte e madár érkezését a Fertőn. I. „A Madárvonulás Elemei stb. 1865 p. 157” s a táblázat, Hegykő állomás.

Az Accentor modularisról (L.) azt mondja M. „Minálunk . . . az egész éven át található,” noha ez a madár márcziusban jön, októberben távozik s csak újabban lett ismeretes az ország déli vidékein néha észlelt teletése. A középnapja márcz. 29—30, jegye tehát \leftrightarrow , *vonuló*. Vagy: Erithaeus rubecula „rendesen áprilisban érkezik”, pedig márcziusban már mindenütt helyt van; telet is ez a jegye van: \leftrightarrow , tehát *telető* stb. stb.

Hogy a méretekről is próbát adjunk, általánosságban jegyezzük meg, hogy M. művének elején még nem adja a maximumot és

Der grösste Theil der Zugdaten ist fehlerhaft. Die genauen, auf Bearbeitung des ganzen geschichtlichen Apparates und der zehnjährigen netzweisen, bearbeiteten Beobachtungsfussenden Daten der U. O. C. werden einfach ignoriert u. z. aus rein subjectiven Gründen, weil nämlich die U. O. C. objective Kritik zu üben pflegt, was ja gewissermassen zu den Pflichten centraler Anstalten zu gehören hat, u. z. auf Grund der bekannten These: „Détruire une erreur est plus, que decouvrir une vérité.“ Dr. M. bemerkte überdiess in seinem Ignorierungseifer nicht, dass er auch *seine eigene Thätigkeit mitignoriert*, denn die Arbeiten der U. O. C. haben ja auch *seine* aviphaenologischen Daten voll und ganz einbezogen und verwerthet! Machte er doch z. B. die Zugbeobachtungs-Campagne von anno 1890 als nordwestlicher Flügelmann der Diagonale auf Station Fertő durch, wie dieses alles pünctlich bearbeitet in den Schriften des H. internat. Ornith. Congress auch erschien.

Dieses Ignorieren rächt sich dann wie folgt. Von Fulica atra sagt M.: „sie kommt *Ende März* und Anfang April und bleibt bis October“; nun ist aber das *Landesmittel* aus allen bekannten, auch von M. stammenden Daten der 20. März, der Vogel kommt aber in den südlicheren und mittleren Theilen des Landes schon im Februar an und bleibt bis zum Einfrieren der Gewässer, also bis November zur Stelle: dazu braucht man in Ungarn keine Aviphaenologie, noch Ornithologie, weil es jeder Jäger weiss. Er selbst beobachtete die Ankuuft des Vogels 1891 am Fertő am **7. März**. Elemente des Vogelzuges etc. 1895 pag. 157 und Tabelle, Stat. Hegykő.

Vom Accentor modularis (L.) sagt M.: „wird das ganze Jahr hindureh gefunden“, wo doch der Vogel im März kommt, im October geht und erst in neuerer Zeit aus dem Süden des Landes einzelne Fälle des Überwinterns bekannt geworden sind. Der mittlere Tag ist der 29—30. März, das Zeichen \leftrightarrow also: *Zugvogel*. Oder: Erithaeus rubecula „kommt gewöhnlich im April“, ist aber im März schon überall zur Stelle; überwintert auch nud trägt das Zeichen \leftrightarrow , also: *überwinternd* u. s. w., u. s. w.

Um auch eine Probe für Messungen zu geben, sei im Allgemeinen bemerkt, dass M. zu Anfang des Werkes Maximum und Mini-

minimumot, csak CHERNEL munkája II. kötetének megjelenése után terjeszkedik ki erre. Evvel nem azt mondjuk, hogy az adatokat vette CHERNEL-től — csak az ösztönzést nyerte tőle. Hogy egészen korrektül beszéljünk, M. az *Anthropoides virgo* méreteiképen a szárnyon 51—52 helyett 45 cm-t (!) a farkon 22 helyett 16 cm-t jegyez. Ez az igazi ornithologusnál rögtön szemet szúr, mert ekkora különbségek az egész habitust befolyásolják.

A művet most már minden szóba jöhető szempontból objektív kritika alá vettük, természetesen nem kimerítően. A hibakategóriákból csak mutatóba adhattunk egyet s mást, mert még mintegy 200 pontot, melyet a megjelenés folyamán füzetről-füzetre megjelöltünk egyelőre érintetlenül kell hagynunk. E pontok a leíró, avigeographiai, aviphaenologiai és módszeres elemekre, valamint a két szöveg eltéréseire vonatkoznak. Az idő, a hely s másféle kötelességek most korlátoznak bennünket.

Ez esetben már propter bonum pacis is legjobb szerettünk volna minden kritikától tartózkodni, két okból: minthogy a békés, nemesen versenyző munkálkodást becsüljük nagyra, — továbbá mert tudjuk, hogy az égisz magasztalót kivéve, bizonyos kedélyekre nézve a legobjektívabb kritika is csak „olaj a tüzre”.

A mi azonban az elhatározásra nézve döntött, az a Magy. Nemzeti Múzeum igazgatóságának hivatalos átirata volt, mely így hangzik:

„660 1903. Az Aquila tekintetes Szerkesztőségének Budapesten. DR. MADARÁSZ GYULA nemzeti múzeumi igazgató-örnek „Magyarország Madarai” című munkája évekig tartó önálló kutatások és szaktanulmányok után a Magyar Nemzeti Múzeum kiadásában megjelenvén, van szerencsém ezen mű egy példányát, a mely a magyarországi madarak teljes sorozatának tudományos és systematikus leírását és osztályozását tartalmazza s mint ilyen minden hazai ornithologiai gyűjteménynek vezérfonalul szolgál, szíves ismeretetés és megbírálás végett a tek. Szerkesztőségnek megküldeni. Megjegyzem, hogy a külföld tudományos szakköreinek e mű iránt való élénk érdeklődésére való tekintettel a mű kivonatos német fordítása is függeléként

mind nicht angiebt, erst nach dem Erscheinen von CHERNEL's Werk Bd. II, nimmt er darauf Rücksicht. Damit ist nicht gesagt, dass er die Masse CHERNEL entnommen hat — er bekam von daher nur den Anstoss. Um ganz concret zu sprechen, giebt M. bei *Anthropoides virgo* an: Flügel: 45 statt 51—52! Schwanz: 16 statt 22 cm. an. Das springt dem gewiegten Ornithologen sofort ins Auge, weil so grosse Differenzen auf den Habitus einwirken.

Wir haben nun das Werk von jedem Gesichtspunkte, der in Frage kommen kann, hier einer objectiven Kritik unterzogen, freilich nicht erschöpfend. Wir konnten jetzt nur Proben von Fehlerkategorien geben, da noch etwa 200 Punkte, die wir im Laufe des Erscheinens Heft für Heft bezeichnet haben, unberührt bleiben müssen. Diese Punkte beziehen sich auf beschreibende, avigeographische, aviphaenologische, methodische Elemente und auf die Abweichungen der beiden Texte. Zeit, Raum und andere Pflichten stecken uns aber vorläufig eine Grenze.

Am liebsten hätten wir uns in diesem Falle schon propter bonum pacis einer jeden Kritik aus zweierlei Gründen enthalten, u. zw. weil wir das friedliche, edel-wetteifernde Wirken hochschätzen — und weil wir es wissen, dass ausser der verhimmelnden, selbst die objectivste Kritik für gewisse Gemüther nur „Oel ins Feuer“ bedeutet.

Was nun aber den Ausschlag gab, das ist die amtliche Zusehrift der Direction des ung. National-Museums, welche wie folgt lautet:

„Z. 660. 1903. An die löbliche Redaction der „Aquila“. Nachdem das Werk, „Die Vögel Ungarns“, des Dr. JULIUS von MADARÁSZ, dirigierenden Custos am National-Museum, als Frucht jahrelanger, selbständiger Forschung im Verlage der Anstalt erschienen ist, habe ich die Ehre ein Exemplar, welches die wissenschaftliche und systematische Beschreibung und Classification der vollständigen Reihe enthält und als solches jeder vaterländischen ornithologischen Sammlung als Leitfaden dient, behufs gefälliger Besprechung und Kritik der löbl. Redaction zu übersenden. Ich bemerke, dass infolge des lebhaften Interesses, welches die Fachkreise des Auslandes diesem Werke entgegenbrachten, als Anhang ein deutscher Auszug

a művel együtt megjelent s így ezen mű hazánk ornithologiai faunáját hivatva van a világirodalomban is ismertetni. Budapesten, 1903. május 8-án. SZALAY IMRE, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója."

Az illem ellen való vétség lett volna ez az ép oly lojális, mint liberális felhívást figyelmen kívül hagyni.

S most végezzünk! A mű kiállítása szép és elegáns, ép ez okból megvesztegető; a legtöbb magyarázó szövegábra, többnyire fejek, lábak s hasonlók, a szerző önját és helyes felfogását dicsérik; kevésbbé felelnek meg a színes táblák, minthogy M. sem KEULEMANS, sem THORBURN, sem KLEINSCHMIDT, DE MAES, GESSLER, sem NÉCSEY vagy CSÖGEY nyomán nem halad, hanem legújabbán GIACOMELLI-t követi, a ki a madár szépségét a horpasztásokban és a tollazat kuszáltságában találja. Az a szép kezdet, melyet M. egykor a Zeitschrift f. d. ges. Ornithologie ábráin mutatott s mely a legszébb várakozásokra jogosított, arra való, hogy a „GIACOMELLI-aberrációt" sajnáljuk. Legföltünőbbben látszik ez az I. táblán, „Ptilocorys senegalensis", különösen az outrirozott hóbítán, a kuszált szárnyfedőkön s a merevedő álláson. A KEULEMANS Buteo zimmermannae-je, sajnos, nem sikerült.

A mi a művelt *laikusra* leginkább hatással van, az az irodalmon kívül a synonymák szépen rendezett sora; a laikus persze nem tudja, hogy ez az apparátus minden jó, kivált angol műben megtalálható, akár a logarythmus-táblázat minden jobbkönyvkereskedésben.

Summa summarum: a könyv teljes magyar szövege a kezdőnek már a nyilvánvalólag módszerbeli tévedések miatt sem alkalmas; a magyar szakembereknek nem elégséges a szöveg sovány, empirikus-synoptikus formája, azért is, mert észrevehetőleg kitér a tudományos megokolások és a biologia elől; aviphaenologiai és avigeographiai apparátusa pedig hiányos, sokszorosan épen megbízhatatlan.

A külföld tapasztalt és szkeptikus hajlamú szakembere veszi még e műnek legtöbb hasznát, minthogy tudása, tapasztalata és eszközei alapján a botlásokat ártalmatlanokká

beigegeben ist, somit das Werk berufen ist, die ornithologische Fauna unseres Vaterlandes in der Weltliteratur bekannt zu machen. Budapest etc. EMERICH VON SZALAY *Director des ung. Nationalmuseums*".

Es wäre ein Verstoss gegen die Schicklichkeit gewesen, diese eben so loyale als liberale Aufforderung unberücksichtigt zu lassen.

Und nun zum Schluss! Die Ausstattung des Werkes ist schön und elegant, eben deswegen bestechend; die meisten erläuternden Textfiguren, meist Köpfe, Füße u. dgl. loben Stift und richtige Auffassung des Auctors; weniger entsprechen die farbigen Tafeln, weil v. M. weder KEULEMANS, noch THORBURN, nicht KLEINSCHMIDT, DE MAES, GESSLER, noch NÉCSEY oder CSÖRGEY, sondern neuestens GIACOMELLI folgt, der die Schönheit des Vogels in Knickungen und Zerzaustheit der Federn findet. Der schöne Anlauf, den v. M. einst in der Zeitschrift für die Gesammte Ornithologie nahm, berechnigte zu den schönsten Erwartungen und ist diese „GIACOMELLI"-Aberration nur zu bedauern. Am auffallendsten sehen wir dies auf Tafel I. „Ptilocorys senegalensis", besonders am ontirten Schopf, den unordentlichen Deckfedern der Flügel und an der aufrechten Stellung. Buteo Zimmermannae von Keulemans ist leider nicht gelungen

Was auf den gebildeten *Laien* besonders wirkt, das sind die schön geordneten Reihen von Synonymen nebst Litteratur: freilich weiss der Laie nicht, dass dieser Apparat in jedem guten, besonders englischen Werk so zu finden ist, wie die Logarythmentafeln in jeder besseren Buchhandlung

Summa summarum: der complete ungarische Text des Buches ist für Anfänger schon wegen den offenbaren methodischen Verirrungen nicht geeignet; für ungarische Fachmänner genügt die magere, empirisch-synoptische Form des Textes nicht, auch weil sie fühlbar den wissenschaftlichen Begründungen und der Biologie aus dem Wege geht; im avigeographischen und aviphaenologischen Apparate ungenügend, vielfach unzuverlässig ist.

Der gewiegte, skeptisch veranlagte Fachmann des Auslandes kann das Werk noch am besten benützen, da ihm Wissen, Erfahrung und Mittel zu Gebote stehen, um die

teheti; így a magyarországi ornis állományának és mozgalmainak képét ilyen hiányos műből is megalkothatja. A kényelmes szakember azonban valósággal megtömi majd műveit a bona fide átvett hibás adatokkal.

E művön nem a kritika, hanem egy *második javított és bővített kiadás* segíthet csak s ezt vegye a Múzeum igazgatósága fontolóra.

Hogy e munka szerzőjének sok fáradságába került, nyilvánvaló s kitartása teljes elismerésre méltó.

A mi végre a minket illető ignorálást s a működésünkre kimondott anatémát — „*lap-töltelék*“ — illeti, mi az utóbbi révén jóformán az egész világon ismeretesek vagyunk s az angol BARRINGTON-nal, tiszteletbeli tagunkkal, közös úton járunk; ez t. i. 1890-ben „Migration of the Birds“ ezimen tisztán avifaenologiai, 667 lapra terjedő, általános elismeréssel fogadott „*lap-töltelék*“-et adott ki, tehát ő is e tekintetben „Socius“-unk a francia ANGOT-val együtt — és a: „Solamen miseris est socios habuisse malorum“ így is travestálható: „Solamen viri est, socios habuisse bonorum“.

H. O.

Értesítés

a horvátországi ornithologiai Központ 1901 és 1902-ik évi munkálkodásáról.

A H. O. K. vezetője, DR. RÖSSLER E., ezen intézet munkálkodását, a tavaszi és őszi madárvonulást illetőleg a megfigyelés első két évében, 1902 és 1903-ban megjelent két kötetben tünteti fel. Az 1901-ik év tavaszán 26, őszen 95, az 1902-ik évben pedig 208 helyen történt a megfigyelés

Az adatok feldolgozása és az egész évkönyv megírása DR. RÖSSLER-től származik, ki azon módszerhez tartotta magát, melyet a Magyar Ornithologiai Központ évkönyveiben, az Aquilában használt, s melyet az 1899-ik évi ornithologiai gyűlésen Szarajevóban Ausztria és Bosznia is elfogadott. Eltérés csak a meteorologiai tüneményekre vonatkozólag mutatkozik. Csak kevés időjárási adattal találkozunk a két kötetben, úgymint: derült, borult, eső, szél kifejezéseivel; holott az Aquilában

Mängel unschädlich zu machen und sich ein Bild des Bestandes und der Bewegung der Ornithologie Ungarns auch aus einem mangelhaften Werke zu entwerfen. Der bequeme Fachmann wird aber bona fide seine Arbeit mit irrigen Daten förmlich beladen.

Dem Werk kann nicht Kritik, sondern nur eine *zweite verbesserte und vermehrte Auflage* helfen, das möge die Museumsdirection auch in Erwägung ziehen.

Dass das Werk dem Auctor grosse Mühe kostete, liegt auf der Hand und ist die Ausdauer jeder Anerkennung werth.

Was endlich unsere Ignorierung und besonders unser, mit dem Anathema „*Füllsel*“ belegtes Wirken anbelangt, so sind wir hinsichtlich des Letzteren schon ziemlich weltbekannt und mit dem Engländer BARRINGTON, unserem Ehrenmitglied, auf demselben Wege; er gab im Jahre 1900 ein „Migration of the Birds“ betitelt, rein avifaenologisches „*Füllsel*“ von 667 Seiten Stärke unter allgemeiner Anerkennung heraus. mithin ist er auch in dieser Beziehung unser „Socius“ sammt dem Franzosen ANGOT — und: „Solamen miseris est socios habuisse malorum“, travestiert in: „Solamen viri et socios habuisse bonorum.“

O. H

Bericht

über die Thätigkeit der „Kroatischen Ornithologischen Centrale“ im Jahre 1901, 1902.

Der Leiter der K. O. C., Herr Dr. E. RÖSSLER, stellt uns die Thätigkeit derselben aus den zwei ersten Jahren der Frühlings- und Herbst-Beobachtung in zwei Bänden (1902, 1903) vor Augen. Im Jahre 1901 wurde im Frühling an 26, im Herbst an 95, im Jahre 1902 aber schon an 208 Orten der Vogelzug beobachtet.

Die Bearbeitung der Daten und des ganzen Jahrbuches stammt aus der Feder des Herrn RÖSSLER, welcher sich ganz an jene Methode hielt, welche in den Jahrbüchern der Ungarischen Ornithologischen Centrale, in der Aquila Anwendung fand und in der Ornithologen-Versammlung zu Serajevo im Jahre 1899 auch von Österreich und Bosnien aufgenommen wurde. Eine Ausnahme macht aber die Berücksichtigung der meteorologischen Phänomene. Es finden sich nur wenige